

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИСОКОЇ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІЧЕНОСТІ УЧНІВ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядається проблема забезпечення високої художньо-естетичної освіченості учнів шляхом формування художніх смаків засобами літератури, зокрема літературного краєзнавства.

У період значних змін та перетворень, яких зазнає система загальної середньої освіти, актуальним є завдання естетичного виховання школярів, забезпечення високої художньо-естетичної освіченості. Один із шляхів реформування змісту загальноосвітньої підготовки – формування художньо-естетичної культури, забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями в галузях мистецтва.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти серед завдань освітньої галузі в основній та старшій школі виділяє формування вмінь орієнтуватися в потоці різноманітної інформації, знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, застосовувати на практиці одержані відомості; виховання читацької культури, творчих здібностей, самостійного аналізу прочитаного; формування естетичних цінностей людини [1: 182].

Успішне вирішення цих важливих завдань можливе за умови здійснення естетичного виховання школярів засобами літератури, широкого використання в навчально-виховному процесі високохудожніх творів літератури та мистецтва, формування на їхній основі естетичних та художніх смаків.

У Концепції літературної освіти 12-річної загальноосвітньої школи сказано: "Загальна мета літературної освіти – ввести учнів у світ прекрасного, прилучаючи до національного і світового мистецтва слова в його взаємозв'язках із мовою, історією, музикою, живописом, архітектурою, до духовних пошуків видатних письменників; виховувати потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі естетичні смаки, здатність творчо сприймати прочитане; сформувати на цій основі правильне розуміння національних і загальнолюдських цінностей і цим сприяти вихованню духовно багатого, щиро відданого своєму народові громадянина незалежної України" [2 : 3]. Тому проблема розвитку у дітей почуття прекрасного, здатності визначати естетичну цінність творів мистецтва, вміння правильно їх сприймати, аналізувати, оцінювати, тобто проблема формування художніх смаків учнів, є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку літературної освіти. Успішне її вирішення є важливим чинником ефективності естетичного виховання в цілому, оскільки засилля низькопробної літератури, кіно, знецінювання християнських рис моралі призводить до деградації суспільства. З огляду на це одне з основних завдань учителя-словесника полягає у формуванні та розвитку естетичних та художніх смаків учнів, у створенні атмосфери прекрасного, в усуненні з дитячого світу дисгармонії та потворності.

Значний внесок у розвиток естетичного виховання, зокрема естетичних та художніх смаків, зробили педагоги та естетики Ю.Б. Боров, А.І. Буров, Н.Й. Волошина, С.А. Герасимов, Є.В. Квятковський, Л.Н.Коган, Н.І. Кіяченко, Н.Л. Лейзеров, Л.Т. Левчук, Б.Т. Лихачов, І.Л. Маца, А.С. Молчанова, М.Ф. Овсянников, В.А. Разумний, В.К. Скатерщиков та інші. Ними були визначені основні поняття, на які потрібно опиратися при побудові системи естетичного виховання у школі. Це художнє виховання, художня освіта школярів, естетичне виховання, система естетичного виховання, естетичне сприймання, естетичний ідеал, естетичне почуття, естетична свідомість, естетична оцінка, естетичні потреби, а також естетичні та художні смаки.

Таким чином, серйозне завдання полягає в тому, щоб знайти найбільш ефективні засоби свідомого впливу на чуттєву сферу особистості з метою виховання смаку. Одним із таких засобів є література. Жодна сфера діяльності людини не має такого емоційного впливу на особистість, як література. Це основний засіб спілкування між письменником, творцем прекрасного, і тим, хто знайомиться з ним. Але, на жаль, останнім часом, і це відомо кожному вчителю-словеснику, знизився інтерес учнів до уроків літератури, помітне небажання читати художні твори. Причина полягає в ряді серйозних проблем, які впливають на літературну освіту школярів.

Однією з них є проблема духовної та ідейної дезорієнтації молоді. "Розвінчання старих ідеалів і відсутність нових моральних цінностей зумовили виникнення "духовного вакууму", який почав заповнюватися активно пропагованими багатьма засобами масової інформації і низькопробною літературою, прикладами насильства, зневаги до людської особистості, одвічних людських цінностей" [2: 2].

Інша причина полягає, на нашу думку, в тому, що на уроках літератури недостатня увага приділяється естетичному вихованню, особливо формуванню художніх смаків учнів. Художні смаки людини, її прагнення до оригінального синтезу явищ, до неординарного бачення світу потрібно постійно розвивати, і розвивати саме в школі, з дитячого віку, особливо на уроках літератури. Адже література відіграє чи не найбільшу роль у формуванні світогляду, моральних якостей, духовності молодшої людини.

Щоб позбутися байдужості до вивчення художньої літератури, навчити насолоджуватися художнім твором як мистецтвом слова, залучити до спілкування з письменником, його героями, потрібно виховувати інтерес учнів до літератури, формувати їхні художні смаки. І робити це треба шляхом створення емоційних ситуацій, атмосфери творчості, відкриттів як на уроці літератури, так і в позакласній роботі. Потрібно, щоб учні виступали в ролі дослідників, разом з учителем проникали у суперечливий і таємничий світ художнього творення. Досягти цього можна завдяки проведенню в школі літературно-краєзнавчої роботи. Саме література рідного краю виступає важливим чинником відродження духовності, людяності, національної культури.

Вивчення літератури рідного краю формує більш чіткі уявлення про всю літературу, про прекрасне в мистецтві, тому має всі можливості для розвитку художніх смаків учнів. Матеріал рідної місцевості, знання і враження, набуті в процесі літературно-краєзнавчої роботи, полегшують сприймання творів художньої літератури, допомагають їм глибше зрозуміти мистецькі цінності, розібратися в багатогранному світі мистецтва.

На впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес неодноразово вказували у наукових дослідженнях учені-методисти Н.Є. Волошина, М.С. Горда, А.В. Лисенко, В.Я. Неділько, Є.А.Пасічник, С.О. Пультер, Г.В. Самойленко, Б.І. Степанишин, В.Г. Шульженко та інші. Адже літературне краєзнавство розкриває великі можливості для інтелектуального, морального та естетичного розвитку. Збагачуючись знаннями про рідний край, учні зростають духовно, задумуються над сенсом життя, над своїм походженням, своїми джерелами. Загальнолюдські та національні цінності пізнаються учнями як свої, близькі для них. Проведення в школі літературно-краєзнавчої роботи розширює світогляд школярів, сприяє патріотичному й естетичному вихованню, формує художні смаки та уподобання учнів.

Процес формування художніх смаків учнів під час вивчення літератури рідного краю розглядається нами як система, яка базується на ретельному відборі для вивчення у школі найвідоміших місцевих письменників і найкращих їхніх творів, на використанні найефективніших форм і методів викладання літератури, на моделюванні різних емоційних ситуацій у процесі вивчення літератури рідного краю, на взаємозв'язках класної і позакласної роботи з літературного краєзнавства.

Однак детальний аналіз проведення літературно-краєзнавчої роботи в школі приводить до висновків: відсутня чітка система і наступність занять з літературного краєзнавства, тобто ця робота є частковим, епізодичним явищем. Окрім того, має перевагу пізнавально-ілюстративний підхід, не використовуються форми і методи, які роблять літературне краєзнавство важливим засобом формування художніх смаків учнів, а також засобом навчання і виховання. Одночасно під час звернення до краєзнавчих матеріалів прослідковується тенденція орієнтації на чисто гедоністичні реакції учнів, які не зможуть достатньо вплинути на художні смаки школярів, якщо їх не закріпити і не поглибити в процесі подальшого інтелектуально-емоційного осмислення. Усе це пояснює і підтверджує необхідність формування естетичних і художніх смаків учнів у процесі вивчення літератури рідного краю як одну з умов високої художньо-естетичної освіченості.

Вивчення літературного краєзнавства, на нашу думку, потрібно організовувати не на репродуктивному рівні, а як навчально-дослідницький процес, що дасть змогу збагатити наукові дослідження новими матеріалами з життя і творчості письменників певної місцевості, а вчителі-словесники та учні шкіл зможуть стати співучасниками дослідження літератури рідного краю, яка має реальний вплив на формування естетичних і художніх смаків школярів. Адже Житомирщина є носієм вагомих історико-літературних традицій, що мають велике значення для духовного та культурного життя України. З Житомирщиною пов'язані життя та літературна діяльність І.І. Огієнка, Олени Пчілки, Лесі Українки, Т.Г. Шевченка, М.М. Коцюбинського, І.А. Кочерги, О.П. Довженка, М.Т. Рильського, Василя Земляка, Бориса Тена, В.О. Шевчука, а також Оноре де Бальзака, Джозефа Конрада, Ю.-І. Крашевського та інших відомих письменників. Літературний процес на Житомирщині багатий та різноманітний, що дасть змогу створити модель використання літературного краєзнавства в системі шкільної освіти як засобу формування художніх смаків учнів не лише у Житомирській області, але й у практиці загальноосвітніх шкіл інших областей.

Аналіз наукових досліджень з цієї проблеми, вивчення практики роботи загальноосвітніх шкіл, особистий досвід викладання літератури в школі привели до висновків: формування художніх смаків учнів основної школи засобами літературного краєзнавства буде ефективним, якщо:

- використовувати високохудожні твори письменників рідного краю;
- практикувати різні форми, методи і прийоми роботи з літературного краєзнавства, що мають проблемний, варіативний, інтегративний, дослідницько-пошуковий і творчий характер;
- створювати умови для широкого залучення учнів до краєзнавчої роботи, пошукової діяльності, історико-літературних, етнографічно-культурних наукових досліджень;
- буде розроблено систему занять з формування художніх смаків учнів у процесі вивчення літератури рідного краю.

Досягнення такого рівня впливу літературно-краєзнавчого матеріалу на естетичні й художні смаки школярів потребує насамперед адекватної цілеспрямованої і систематичної інформації, опори на розвиток в учнів інтересу до літератури рідного краю, а також створення ситуацій, коли літературно-краєзнавчий матеріал учні не тільки вивчають, а й осмислюють, сприймають як необхідний, близький, самі беруть участь у пошуках цього матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 1. – С. 174-184.
2. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 1. – С. 2-13.

Матеріал надійшов до редакції 7. 10. 2005 р.

Баишмановская Л.А. Обеспечение высокой художественно-эстетической образованности учащихся путем формирования художественных вкусов средствами литературы.

В статье рассматривается проблема обеспечения высокой художественно-эстетической образованности учащихся путем формирования художественных вкусов средствами литературы, в частности литературного краеведения.

Bashmanivska L.A. The Ensuring of Pupils' High Artistic and Aesthetic Education by Forming Artistic Tastes by Means of Literature.

The article is concerned with the problem of ensuring pupils' high artistic and aesthetic education by forming artistic tastes by means of literature, literary area studies, in particular.